עין משפט נר מצוה

יז
א מיי' פ"א מה' תפלה ה"ח טוש"ע או"ח סי' תרכג ס"ח

יח
ב מיי' פ"ג שם ה"ז טוש"ע שם סי' תרכג ס"ג

יט
ג מיי' שם ה"ג טוש"ע שם סי' תרפב ס"ב

כ
ד טוש"ע שם

אמר ר' יוסי : לא היא דאדרבה מה דאקשי ר' אבא מהבדלה מקשי שפיר דהואיל וכל השנה אומר הבדלה בחונן הדעת אין לשנות הסדר אבל מה דאקשי ר' יונה היאך יהו שבע פוטרות י"ח לאו קושיא היא משום דקל הקילו עליו מפני התענית שלא יהא צריך להאריך ויהיו ברכות שבע פוטרות שמונה עשרה : מריי. מוריי מכלכם שמעתי וקבלתי שאין תפלת נעילה פוטרת של ערבית ועכשיו שמעתי ג"כ מר' סימון בשם ריב"ל דאמר הכי וכן ר' יוסי בר' בון משום תני ר' חייא וכו' ובמוצאי יה"כ ובמוצאי ת"צ שחל להיות בשבת כדקאמר לקמן בר"ח וכו' וכן היו מתענין בשבת כדתנן על אלו מתריעין בשבת ואיכא מ"ד מתענין איכא למ"ד מתריעין בעניינו וכלומר שאע"פ שיש בהן נעילה צריך להתפלל י"ח של ערבית מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת : אע"פ שאין נעילה בשבת. אי לאו יה"כ אפ"ה מזכיר של שבת בתפלת נעילה : אוספון. הוסיפו עלה עוד דאפי' ר"ח שאינו חמור כשבת אם חל להיות בתענית ציבור שגוזרין על הגשמים ובא ר"ח בתוכן ותפלת נעילה נוהגת בת"צ מזכירין של ר"ח בנעילה : היאך מזכיר הוא של ראש חדש. אתפלת נעילה קאי דקאמרת דגם בנעילה מזכירין של ר"ח היכן הוא מזכיר : אמר ר' אבא. מסתברא כר' אבינא דמה מצינו בכל מקום בתפילת נעילה מזכיר מעין המאורע בברכה רביעית אף כאן בשל ר"ח אומרה בברכה רביעית בנעילה וכן נפק עובדא כהדא דר' אבא : במה קורין. בתורה בר"ח של תענית : קורין ברכות וקללות. כמו בשאר ימים של תענית צבור : א"ל ר' מנא בגין מודעתין די תעניתא. כך כתובה היא בסוף פ"ב דתענית. כלומר אם בשביל להודיע להעם שהוא תענית אף שהיום ראש חדש : רביעין על מעיהון ולא ידעין דהוא תעניתא. בתמיה כלומר הן נופלין על פניהם שכך היו נוהגין בר"ח שהוא ביום התענית וא"כ יודעין הן מהתענית אף שהוא ר"ח ומה צריך עוד סימן להודיעם :

מסורת הש"ס

שבת כד:

אמר ר' יוסי מה דאקשי ר' אבא קשי יאות מה דאקשי ר' יונה לא קשי יאות קל הקילו עליו משום תעניתו שיהו שבע פוטרות שמונה עשרה רבי אבא בר ממל אמר לחברייא מריי מן כולכון שמעית [א] שאין נעילה פוטרת של ערב ר' סימון בשם ריב"ל אין נעילה פוטרת של ערב א"ר יוסי ב"ר בון ותני ר"ח בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה במ"ש ובמוצאי יה"כ ובמוצאי תענית ציבור ר' יצחק בר נחמן בשם ריב"ל *יה"כ שחל להיות בשבת אע"פ שאין נעילה בשבת [ב] מזכיר של שבת בנעילה אוספין עליה ר"ח שחל להיות בתענית ציבור אע"פ שאין נעילה בר"ח מזכיר הוא של ר"ח בנעילה רבי סימון בשם ריב"ל שבת שחל להיות בחנוכה אע"פ שאין מוסף בחנוכה מזכיר [ג] של חנוכה במוסף אוספין עליה ר"ח שחל להיות בתוכה אע"פ שאין מוסף בחנוכה [ד] מזכיר הוא של חנוכה במוסף ראש חודש שחל להיות בתענית היך מזכיר הוא של ר"ח ר' זעירא אומר בהודייה ר' אבא בר ממל אמר בעבודה ר' אבינא אמר אומרה ברכה רביעית אמר ר' אבא מה מצינו בכל מקום אומרה ברכה רביעית אף כאן אומרה ברכה רביעית וכן נפק עובדא כהדא דר' אבא במה קורין ר' יוסי אומר קורין ברכות וקללות אמר ליה ר' מנא בגין מודעתין כי תענית רביעין על מעיהן ולא ידעין דהוא תעניתא א"ל

מראה הפנים

נפרש להא דרב בנעילת שערי שמים שהוא סמוך לשקיעת החמה ובזה הזמן היה גומר לתפלה נעילה ורב גופיה בה"כ מאריך בתפלתו היה נזהר בזה אלא שהתחיל מקודם בזמן נעילת שערי היכל בהוא כשהשמש בריש דקלי דכל זה מוכרח הוא לדעת הרמב"ם ולפירושו כנזכר א"כ קשיא באיזה זמן התפלל רב מנחה ביום הכפורים דליכא למימר מקודם שהיה השמש בריש דקלי דהכא לא קאמר כן אליבא דרב ביום הכפורים דהא לעיל גם כן בבכ"ג קאמר בתפלת המנחה ביום הכפורים אחוי דאימיה דרב אדא וכו' בצומא רבא א"ל כד תחמי שימשא בריש דקלי תיהב לי גולתי דנצלי דמנחתא הויתא אם נפרש נעילת שערי שמים דקאמר רב היינו בתחלת הלילה כנראה מדעת הר"ן בזכרתי שפיר הוו כני תרוייהו דקאמר הכא דהוה בצומא רבא דאף דבבניהם קאמר בזמן דשמשא בריש דקלי מ"מ נוכל לפרש דהא דקאמר גבי מנחה כד תחמי שמשא בריש דקלי היינו בהתחלה שהשמש מתחיל לירד ואז מתחיל להראות בריש דקלי התפלל מנחה וכשהשמש עדיין הוא בריש דקלי אבל הוא סמוך לשקיעה אז התפלל נעילה והיה מאריך בה עד צאת הכוכבים ממש שהוא זמן נעילת שערי שמים לדעת רב וכד תחמי שמשא וכו' דגבי נעילה כשהראה שעדיין נראה בריש דיקלי הוא דקאמר ומפני שהיה מאריך בתפלת נעילה הוא שהקפיד להתחיל בזה הזמן כדי שיסיים כדעתו בנעילת שערי שמים ובתפלת מנחה לא היה מאריך כל כך דלא קאמר דהוה מאריך בצלותיה סגין אלא הכא גבי נעילה אבל אי אמרינן דנעילת שערי שמים דקאמר רב היינו קודם השקיעה וסמוך לה א"כ היאך התפלל מנחה כשהתחיל השמש להראות בריש דקלי וגם נעילה בכל הזמן מועט כזה כדי שיסיים קודם וסמוך לשקיעת החמה ובהדיא קאמר דהוה מאריך בנעילה ובודאי קשיא היא ודוחק גדול לפרש דאעפ"כ היה יכול להתפלל מנחה ונעילה עם משך האריכות שהיה נוהג בה והכל בזה הזמן ולסיים קודם שקיעת החמה דבר זה אין הדעת סובלת לפרש כן ואין לנו הירוץ אחר אם לא בנאמר דגי' הרמב"ם לא היה כן בההיא דלעיל בצומא רבא דבעינן מנחה להשמיענו באיזה זמן היה רב נוהג להתפלל לא איכפת לן אם הוה בצומא רבא או בשאר ימות השנה. מיהא לפי גי' הספרים שלפנינו יש סמך לפירוש הנזכר בנעילת שערי שמים ולהמנהג שכתב המרדכי שנוהגין להמשיך עד הלילה ואם שכתב מפני שהזנים מושכין עד הלילה סוברים שבדין עושים והביאו הב"י בסי' תרכ"ג ולמאי שנתבאר יש סמך להמנהג מהאי תלמודא כמבואר :

נעילה פוטרת של ערב. כבר נתבאר מזה בדבור דלעיל ועיין עוד לקמן ד"ה אתיין אילין פלגוותא. והאי בקלא וטריא דר' יונה ור' אבא מבואר הוא למאי דכתבו התוס' בבלי יומא על הא דקאמר נמי התם כר' אבא דהכא מתפלל י"ח שלימות מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת הקשה הר"י אורליינש ונכלליה מכלל כדאמר בתפלת השחר כל השנה כולה מתפלל הביננו חוץ ממ"ש וכו' ונכלליה מכלל קשיא ותירץ ר"י התם דכל השנה מתפלל הביננו משום הבדלה לא היה לו לשנות הסדר כיון דאפשר לכוללו אבל הכא דס"ל דכל השנה מתפלל י"ח שלימות בטעם כל דהו אין לשנות הסדר ולהכי במוצאי שבת מתפלל י"ח שלימות מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. ובזה נתבאר למה שפרשתי בפנים דרבי יונה דקאמר לר' אבא בגין דאתותבת קושיא דילך תבטל דברי רב שהרי יכול לכלול להבדלה וקושית הר"י מאורלייאנש כעין דמקשי הש"ס בפרקין על הביננו ואמר ר' יוסי מה דמקשי ר' אבא יאות וכסברת הר"י דבדלי הביננו דאינו משנה הסדר אבל הכא משנה הסדר ומה דמקשי ר' יונה לא יאות דאי משום דהיאך יהו שבע פוטרות י"ח נוכל לדחות דקולא היא שהקילו עליו מפני התענית אלא דהעיקר משום טעמיה דרבי אבא לא קי"ל כהא דנעילה פוטרת שהרי צריך לומר הבדלה בחונן הדעת. וכתב הרא"ש ז"ל בבלי יומא דמהכא שמעינן דליה הלכתא כרב בהא דקאמר פוטרת. ופי' שם להא דאמר ר' אבא בר ממל מריי מן כולכון שמעית שאין נעילה פוטרת וכו' דקאי על חברייא דלעיל ר' בא ור' יונה וכו' שכולם הקשו על דברי רב ואין כ"מ בזה. ודעת הרמב"ם ז"ל ג"כ דאין תפילת נעילה פוטרת של ערב שהרי כתב בפ"א מתפלה הלכה ח' נמצאו התפלות בכל יום שלשה וכו' וביה"כ חמשה ארבעה אלו ותפלת נעילה :

ובמוצאי תענית ציבור. כדפרישית וזהו דעת הרמב"ם ז"ל לפי גירסא שיבנה בפ"א מתעניות הלכה ו' עיר שהקיפוה גוים וכו' מתענין בשבת והכ"מ מחק גי' זו וכתב על מה שהמצא בספרי רבינו מתענין בשבת תמוהים הדברים וצ"ע. והרי מסכת מבואר הוא דאלת"ה מאי הבדלה שייכא במוצאי ת"צ ומהיכי תיתי לא יתפלל י"ח דאיצטריך טעמא להא ואי משום תפילת נעילה דס"ד דפוטרת א"כ אימא דאין ה"נ דפוטרת היא בת"צ דהא דאינה פוטרת ביה"כ אסיק לעיל דמשום הבדלה הוא ומדמדמי לה ליה"כ ולמ"ש ע"כ שמעינן דטעמא דכולהו מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת ומנ"ש דנקט לאפוקי דלא יתפלל הביננו. וא"כ דעת הרמב"ם היה ג"כ לפרש להא דאמרו בבלי תענית דף י"ט על אלו מתריעין בשבת שהוא בעניינו של תפלת תענית ולא דמי להסיא דמתריעין דפ"ק כדף י"ד דפסק כמ"ד מתריעין בשופרות דהא בשבת א"א בשופרות. ולא היה מפרש כפי' רש"י בפ"ת שם : **ראש** חדש שחל להיות בתענית וכו'. כתב הרא"ש ז"ל בפ' אין עומדין גרסי' בירושלמי דתפלת השחר ר"ח שחל להיות בתענית היכן מזכיר של תענית במוסף ר"ז אומר בהודיה וכו' ומקשה שם על הא דאומר ברכה רביעית ורוצה להגיה עוד ולגרוס בחמישית וכו' ע"ש ומצאתי להרשב"א ז"ל בתשובותיו שהיה לו הגי' כמו שהוא לפנינו ומקשה ומפלפל שם ובתחלה רצה להגיה ולגרוס כמו הגהת הרא"ש בשניהם בהא דשל תענית במוסף וכן בברכה רביעית ושוב חזר בו מלהגיה וכתב ומיהו עדיין צ"ע בירושלמי בכך מצאתי גם בתענית פ' בג' פרקים עכ"ל הרי דאין להגיה אם מוצאין הגי' בב' מקומות שוה אבל מנהגינו היה כך בענין זה ועיין בדיבור דלקמן :

רביעין על מעיהון ולא ידעין דהוא תעניתא. ז"ל הר"ן בסוף פ"ב דתענית שכתב שם בענין תענית עברה בשבת שחל להיות בע"ש ובירושלמי משמע דכשמתענין בר"ח נופלין על פניהם כדרך שעושין בתעניות שאמרו שם ר' יוסי אומר קורין ברכות וקללות א"ל ר' מנא וכו' עד שאר כל המקומות הן קורין ברכות וקללות וכיון שאמרו שם שנופלין על פניהם כשמתענין בר"ח משמע דכ"ש בעברה בשבת שחל בע"ש שנופלין על פניהם בתפלת המנחה וכן כשהצבור מתענין בער"ח ולפיכך אמרו שמנהגינו שאין אנו נוהגין כן שלא כהלכה ולכל אני אומר לישב המנהג דדוקא בר"ח אמרו שם דרביעין על מעיהון להודיעך שקורין ברכות וקללות כלומר להודיעך שלא יקראו בר"ח אלא ברכות וקללות

פירוש מבעל ספר חרדים

בס כל מה דאפשר אלא שכבר בטלה מן העולם : קל היקלו וכו'. דמ"מ היא או ארוכה או קצרה אבל לעקור הבדלה מן התפילה לגמרי ודאי לא הקילו אע"פ שאומרה על הכוס שתי תקנות הוו חד בתפילה וחד על הכוס : מוריי רבותי מן כולכון שמעית. מדברי כולכם למדתי שאין הלכה כרב דאמר נעילה פוטרת של ערבית דהם אבא ורב הונא שאמרו הדבר בשם רב הם עצמן הקשו עליו ור' יוסי אמר דיפה הקשה ר' אבא כך פירש הרא"ש בסוף מסכתא יומא ירושלמי זה ופסק כן דאין נעילה פוטרת של ערבית : בכל יום וכו'. אפילו במוצאי שבת ויום הכיפורים ולא תימא דכיון דמוסיפין מחול על הקודש [יה"כ] כשבת ויום הכיפורים עצמו אי נמי לאפוקי מדר' עקיבא אתא דאמר דאומר הבדלה ברכה רביעית בפני עצמה נמצאו תשע עשרה ובתענית ציבור לאפוקי דאין נעילה פוטרת של ערבית וכן ביום הכיפורים דאית ביה נמי נעילה קמ"ל נמי הא : מזכיר של שבת בנעילה. מפרש בבבלי פרק במה מדליקין דיום הוא שנתחייב בד' תפילות ופרש"י מזכיר של שבת, ותתן לנו את יום המנוח הזה את יום הכפורים הזה וחותם מקדש השבת ויום הכיפורים ואע"פ שאין תפילת נעילה בשבת יום הוא שנתחייב בד' תפילות שחרית מוסף מנחה נעילה : אוספין עליה. למדו מדברי ר' יהושע בן לוי החכמים דגם לראש חודש שחל בתענית צבור לומר כן : ר"ח שחל בתענית ציבור. כי האי דתנן בריש פ"ב דתענית אין גוזרין תעניות על הציבור בראשי חדשים בחנוכה ופורים ואם התחילו אין מפסיקין ופירש"י בראשי חדשים דאקרי מועד ולא כתיב ביה יום משתה ושמחה : ה"ג ראש חדש שחל להיות בתענית היכן הוא מזכיר של תענית במוסף ר' זעירא אמר וכו' ר' אבינא [אמר] אומרה ברכה חמישית. וכן כתב הרא"ש בפ' אין עומדין דטעות סופר בספרים וכך ראוי לגרוס ופירש ברכה חמישית אחר ג' ראשונות יאמר ברכה רביעית ראשי חדשים וכו' בה"א קדושת היום ואחריה עננו ברכה חמישית ואח"כ אומר ג' אחרונות ובשליח ציבור מיירי שקובע ברכה לעצמה כמו שאומרה בכל פעם בין גואל לרופא אבל יחיד יכול להיות שאומרה באלהי נצור כמו שכתב בהלכות גדולות ולמ"ד דשליח ציבור אומרה בעבודה או בהודאה אפילו יחיד כן : אמר ר' אבא מה מצינו וכו'. לסיועי לרבי אבינא אתא דודאי כיון דדעת ר' אבינא שנקבע לשליח ציבור עננו ברכה לעצמה ראוי שתהיה חמישית ולא רביעית דמה מצינו כל ראש חדש שאומר קדושת היום דראשי חדשים לעמך נתת וכו' ברכה רביעית אחר האל הקדוש כן ראוי לעשות גם עתה : נפק עובדא כהדא דר' אבא. אירע מעשה שחל ר"ח בתענית ציבור ועשו חכמי הדור כר' אבא וכן הלכה דק"ל מעשה רב יש להסתפק האי כר' אבא מי הוא אי ר' אבא בר ממל דאמר בעבודה או אידך ר' אבא דסבר כר' אבינא דאומרה ברכה חמישית ומסתברה דודאי ר' אבא בר ממל הוא דאמר בעבודה דאי ר' אבא לא היה לתלמוד לומר אלא נפק עובדא כר' אבינא דהוא בעל הסברא דסבר דאומרה ברכה חמישית ולא דר' אבא דלא אתא אלא לסיועי ליה כל אלה דברי הרא"ש מבוארות כמאת למד שסובר דבין יחיד בין שליח ציבור כולל עננו בעבודה כיון דנפסקא הלכה כר' אבא בר ממל : במה קורין. תלמודא בעי תענית שחל בר"ח במה קורין בספר תורה בבקר בר"ח כשאר ראשי חדשים או בברכות וקללות כשאר תעניות וכתב רבינו יונה סוף פרק סדר תענית דכן נהגו לקרות בתענית בבקר ובערב בשל תענית ולא כבבלי דסבר דאין קורין בשל תענית אלא במנחה : א"ל ר' מנא בגין מודע וכו'. כלומר מה טעם אתה אומר שיקראו תענית וידחו ר"ח שהיא תדיר וקי"ל תדיר קודם ודאי נראה שהטעם משום דלא יפוק חורבא דיטעו קצת יחידים ויאמרו דכי דמרבים סליחה ותפילה על צרות מ"מ אין מתענים כיון דקורא בשל ר"ח ולא בשל תענית כשאר תענית קשה על דבריך דאין טעם זה כלום דהרי יש להם הוראה אחרת קודם זו שיש בראש חודש זה נפילת אפים מה שאין כן בשום ראש

שנויי נוסחאות (סו"ה) כולכון בכי"ר כולהון. (סו"ז) ר"ח בד"ו ר' חייא. בכי"ר ר' חייה כן. (סו"ג) הוא בד"ו ליתא. (סו"ד) שחל בד"ו שחלה. (סו"ו) אוספין בד"ו אוספון. (סו"ז) עליה בד"ו עלה. (סו"ס) ר' זעירא אומר בד"ו ר' זעורא אמר. אומרה בד"ו אומר. (סו"ג) עובדא בכ"י עבדא. (סו"א) בגין מודעתין בד"ו בגין מודעתון. כי תענית בכי"ר דהיא תענית. דהיא בד"ו דהיא.

עמודי ירושלים

במה קורין ר' יוסי אומר קורין ברכות וקללות אמר לי' ר' מנא בגין מודעתין כי תענית רביעין על מעוהין כו' עי' בר"ן ספ"ב דתענית שהוכיח מדברי הירושלמי הללו דנופלים על פניהם בר"ח. אמנם מצאתי בא"ז ה' ר"ח (סי' תכ"ו) שהוכיח מהירושלמי הזה דאין נופלין על פניהם בר"ח שאינו של תענית וז"ל שם בשם מהר"ו דה"ק וכי כדי להודיעם שהם שרוים בתענית הם נופלים בר"ח על פניהם וכי בלא כך אינם יודעים שהוא תענית א"ל להודיעם שהם קורין ברכות ואין קוראין בר"ח ולכן נופלין על פניהם להודיעם שאין תענית זה משונה משאר תעניות שחל להיות באמצע החודש הא למדת שאין נופלין על פניהם בר"ח עכ"ל ומיושב מנהגינו ועי' במראה הפנים ובפי' בהחרדים :